

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»**
dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

II бөлім • часть II • part II

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА	3
Абдрахманова К.К. ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ	6
Абуев К.К. СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы)	9
Азмұханова А.М. ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ.	14
Азнина К.А. ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ	19
Алибек С.Н., Косанбаев С.К. ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА)	21
Алпысбес М.А. ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ	24
Альжанова Э.Е. КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА	30
Амрина М.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ	32
Анасова А.Б. МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ	41
Арапов Ж.М. ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ	43
Ахметшина Г.У. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК	47
Базылхан Н. ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов)	51
Балгабаева Г.З. РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА	57
Балыкова А.М. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (XX ҒАСЫРДЫҢ I ЖАРТЫСЫ)	60
Баширова А.М. МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ	62
Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ	63
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К. ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОСТРАЦИЯ	68

Беспалинов А.Т. К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ	71
Біләлова Г.Д. ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ	77
Брынза Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ	80
Бурлуцкая (Банникова) Е.В. ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА	83
Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С. НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА	86
Джуманиязова Н. Х. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ)	89
Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	93
Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G. ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN	96
Елтай А. ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ	98
Ерболова А.Е. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	100
Ерменбаева Г.К. ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА	104
Есимова Ж.К. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ	107
Вонора G. L., Habdulina M.K. INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1 ST MILLENNIUM BC	111
Жанақова Н.Т. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ	118
Жанғалиев У.К. ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ	121
Жаркенова А.М. КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ	124
Жаркенова А.М., Жардемова А.А. САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ	129
Жауымбаев С.У. ҚАРҚАРАЛЫ ӨңІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ	131
Жумабаева Ж.К. ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990)	135
Жұмабаева Ж.К. «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ	138
Ибадуллаева З.Ө. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР	142

Исенов Ө.И. «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА	144
Искакова К.Ы., Оразаев С. Б. «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ	147
Исмаилов С.С., Бисембаева А.К. СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА	149
Кабульдинов З.Е. «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана»)	152
Кабылбекова Б.Т. НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	157
Кабылтаева С.К. РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ»	159
Каиржанов А.К. ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА	162
Калыш А.Б. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ	167
Карибекова М.Е. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ	169
Касенов Е.Б. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	173
Козаченко Е.А. ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА	176
Крыкбаева С.М. ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ	178
Кусаинова Ж.Д. ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	181
Кушкумбаев А.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА»	184
Қабықаев Е.Ж. КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ	188
Қашқымбаев А. ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ	191
Қуандық Е. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ	193
Мағзумова А.С. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ	201
Мажитов С.Ф. ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.)	204
Макашева А.С. ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ	207
Малыбаева Б.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ	210
Маутканова А.Т. ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг.	213

Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ	215
Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА	219
Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском)	221
Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ)	225
Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҮД ҚАШКАРИ	227
Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН	230
Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ	235
Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	237
Pedraski M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ	242
Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ	244
Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.)	247
Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ	250
Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД	252
Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА	255
Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ	258
Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ	261
Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ	263
Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ	266
Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ	268
Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ	270
Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	272
Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ	276

Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ	278
Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД	281
Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ	287
Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ	290
Тлеугабұлов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ	293
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама)	297
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ	304
Тұлбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ	308
Түлекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН	312
Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ	315
Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ	319
Үмітқалиев Ұ.Ұ. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ	327
Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАНИЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ	332
Шаймердинова Н.Г., Төребекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ	335
Шаймуханова С.Д., Баймағамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ	338
Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР	340
Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР	344
Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ	346
Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ	350
СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА	
Айтмағамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ	354
Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ	356

Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СІПАТТАУ	358
Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ	360
Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ	362
Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БІЛІК ИНСТИТУТТАРЫ	367
Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҮРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»	370
Бүлекбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУ ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВОЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ	373
Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ...	376
Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	379
Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ	382
Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	384
Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ	386
Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА	390
Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	392
Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ	396
Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ	400
Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА	404
Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION	407
Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ»	410
Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ	413
Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	417
Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСТІ	419
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	426

Тюркская академия. 2013.стр. 146

Гасанов З. Г., Социально-культурные ценности скифов: древних ашгузов/ ишкузов/гузов. Астана. Тюркская академия. 2013.стр. 147

13. Фэйри П., Ножи; иллюстрированная энциклопедия ножей для боя, охоты и выживания. Москва.изд. Омега. 2007.стр.15

14. Федотов Г.Я., Металл. Москва.2002. изд.ЭКСМО-Пресс.стр.135

15. Иванов С.С., Железные всаднические мечи Центральной Азии; Материалы и исследования по археологии Кыргызстана. Бишкек.изд.Илим. 2008.стр. 34

Біләлова Г.Д.

ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ

Қазақстан жеріндегі ерте темір ғасыры (б.з.д. VII-III ғғ.) алғашқы мемлекеттер құрылуының дәуірі болып табылады. Бұл қаһарман кезеңнің өнері Еуразия даласындағы көшпенділердің діни-мифологиялық және өркендеу стратегиясын айнадай айқындап көрсетеді.

Тасмола шеберлері кескіндеме, қолөнер бұйымдарында «аң мәнерін» талғаммен үйлесімді қолданып, қиял бейнені ұтымды бере білген. Сақ жәдігерлері әсемдік, сапалық жағынан қазіргі мүсіндеу, кескіндеме, бейнелеу өнерімен салыстырғанда өзіне тән айырықша стилімен ерешеленеді. Қола, темір, алтыннан ойып, құйып сақтар жасаған аң, жануар, құс мүсіндерінде табиғилық сипат басымдау. Ежелгі адамдар өздерін табиғаттың ажырамас бір бөлігі деген дүниетанымнан болу керек, олар қоршаған ортаны бейнелеуде асқан шеберлік танытты.

Олар рухани ішкі танымындарын өнер туындыларында көрсете білген. Аңның мінезін, қимыл-әрекетін асқан дәлдікпен келтірген. Ауызы ақсиып, жемтігіне атылған жыртқыш аңның қимылы асқан нәзікпен берілген. Аңдардың арпалысы мен жеу көрінісінде табиғилық нышандар басым. Талайды тамсандырған тасмоланың ғажайып «жануарлар стилі» бүгінгі күнге дейін өз деңгейінде толық қанды зерттелген жоқ. Сақтардың ғасырлар бойы қалыптасқан «аң стилі» бүгінгі күні қолөнерде қолдануы қиынға түседі. Бұл мәнер ортағасырларда қолданыстан шығып қалған. Қолөнер шеберлері бұйымды ойып, қиып, жонып жасаудан басқа, олар сол сияқты сұңғат өнерін жоғары деңгейде меңгеруі тиіс. Ондай бірнеше өнер түрін меңгерген білікті шеберлер бүгінгі күні жоқтың қасы. Ал, сақ шеберлері жасаған қолөнер бұйымдары олардың білікті суретші болғанын дәлелдей түседі. Олар өз тотемдерін түрлі нұсқада әсерлеп бере білген. Еуразия құрлығында өмір сүрген сақтардың заттарында бейнеленген тотемдер аң аулау, соғыс кезінде магиялық әсер етіп, олардың жауды женуіне тотемдер септігін тигізеді деп ұққан.

Тасмола аң стиліне барлық сақ өнерінің заңдылықтары тән. Олардың стилі мақсатқа ұмтышулық пен көркемдік ішкі бірлігінің нәтижесінде пайда болған. Аң стилінің басты мақсаты жануар бейнесінің негізгі ойы мен нақтылығын, жыртқыш аңның күшін, ұмтылуын немесе жүйрік, сезімдік, қарсылық көрсете алатын шөпқоректінің бейнелері салынған.

Аң мәнерінде жасалған Орталық Қазақстандық жеке бұйымдары, олардың жалпы мінез қылықтары мен негізгі ерекшеліктері, тұрғылықты дәстүрлер мен тұрғылықты шеберлермен жасалған.

Орталық Қазақстан ерте сақ заманында Жетісу, Алтай, Тыва мен Минусин шұңқырқазанының руларымен тығыз байланыста болған. Шығыс Еуропа мен Орал маңы аң стилінің айырмашылықтары бар. Кейбір ғалымдар бұл ұқсастықты былай түсіндіреді: Еуразия даласының шығыс бөлігін сақтар және оларға туыс тайпалар мекен еткен, олардың арасында әр түрлі қарым қатынастар болған. Тасмола мәдениетінде өзіне тән археологиялық ескерткіштер бар, оларды мұртты қорған деп атайды, негізінен Орталық Қазақстанда шоғырланған. Екінші ерекшелігі бұл жерлеу құрылысы мен жерленгендердің бастарының бағыты. Мола шұңқырлары сопақ түрді болады, ұзыннан солтүстіктен оңтүстікке бағытталған және де үстінен мықты тас тақтамен жабылған.

Барлық жерлеулер жеке, жерленгендер арқаларында, бастары солтүстікке қаратылып көмілген. Тағы бір Тасмола мәдениетінің ерекшелігі, бұл қыш ыдыстар, мұртты қорғандар обаларының тек қана шығыс немесе кіштентай қорғанына қойылған екен. Сайып келгенде, Орталық Қазақстан жерінде орналасқан тасмола мәдениетін археологиялық ескерткіштердің бірлігі ретінде түсінуге болады, олардың жерлеу дәстүрі мен мерзімделуі (б.з.д. VII-III ғғ.).

Археологиялық материалдардың жинақталуы Орталық Қазақстандағы сақ өнерінің тарихнамасын келесі үш негізгі кезендерге бөледі: 1) XX ғ. 30-шы – 50-ші жж. басындағы ерте сақ

өнерінің зерттелуі, 2) XX ғ. 50-ші жж. орт. – 70-ші жж. – тасмола өнерінің зерттелуіндегі негізгі кезең, 3) XX ғ. 80-90-ші жж. – ХХІ ғ. басы – қазіргі кезеңнің жаңа ашылулары.

XX ғ. 30-шы – 50-ші жж. басы – отандық зерттеу тарихнамасында тасмола мәдениетінің өнеріндегі бұл кезеңді бастапқы деп белгілеуге болады. Археологиялық материалдың аз болуы, Сарыарқа жеріндегі ерте темір ғасырда болған тарихи - мәдени үдерістердің қалпына келтіруін қиындыққа апарды. Жалпы айтқанда бұл кезеңде жекелеген қазба жұмыстары жүргізіліп, аң стиліндегі заттардың аз табылғаны, тіпті кейде мүлдем қорғандарда табылмағаны (оның себебі ескерткіштердің көбісі ерте заманда тоңалғаны) ғалымдарды тек алдың - ала болжамдауға мәжбүр етті.

Екінші кезең XX ғ. 50-ші жж. орт. – 70-ші жж. тасмола археологиялық мәдениетінің және оның өнерінің зерттеу тарихнамасында ең басты болып табылады. Бұл кезеңде Орталық Қазақстанның ерте темір ғасырының өнерін Мир Қасымұлы Қадырбаевтың мәліметтері арқылы талдап зерттеуге болады. Оның жалпылама монографиясында 120 қорған талданып 16 жуық аң стиліндегі заттар табылған [1, 206 б.]. Негізінде олардың ішінде белгілілері: діни заттар, ат-әбзелдер бөліктері, қару – жарақтар және әшекей бұйымдары кездеседі. Табылған заттарға сүйеніп М.Қ. Қадырбаев тасмола өнерінің аң стилін екі негізгі кезеңге бөледі.

Бірінші кезеңге (б.з.д. VIII-VI ғғ.) жануарлардың бөлектелген, тынық дене тұрысында бейнелері көрсетілген. Мысалы, тау текелердің мүсіндік пішіндері, қабандардың бетмүсіндік бейнелері, бұланның басы бейнеленген жапсырмалар.

Ал тасмола мәдениетінің екінші кезеңіне (б.з.д. V-III ғғ.) суреттердің, композициялардың күрделілігі, аңдардың реалистік бейнелерінің схематизациясы басым болды. Мысалы, Нұрманбет I қорғанынан қоладан құйылған айылбас, онда қоян кеудесі бар, ұзын артқа иілген мойынмен грифон құсы бейнеленген. Айылбастың қысқа жақтары грифондардың қарама-қарсы қойылған бастары түрінде бейнеленген, әр бір жағынан екіден қойылған. Олардың тұмсықтары бүгілмелі түрде шектеседі, жүрек түрінде ішкі кеңістікті құрастырады.

Тасмола ерте көшпелілер өнерінің зерттеу тарихнамасының үшінші кезеңі XX ғ. 80-90-ші жж. – ХХІ ғ. басы болып табылады. Негізінен Ресей мен Отандық ғылыми мақалалар мен монографияларда тасмола аң стиліндегі заттар жөнінде қысқаша сипаттамалар айтылып кеткен. Бұл еңбектерде Тасмола аң стиліне жататын бұйымдарының салыстырмалы түрде сипаты, фото-суреттері, негізгі бейнелері қарастырылған.

Соңғы жылдардағы ерте сақ дәуірінің ескерткіштерінің ашылуы археологияның кейбір маңызды мәселелердің ашылуына мүмкіндік береді. Бұл мәселелердің бірі – ерте сақ аң стилінің қалыптасу мәселесі. Оның шешімін табу үшін тірек болған ескерткіштердің – Шілікті, Бәйгетөбе, Жалаулы, Талды-2, Аржан-1, Аржан-2, Түгіскен, Ұйғарақ материалдарын жақындатуға болады.

XXI ғ. басында Сарыарқада Талды-2, Бірлік, Нүркен-2, Қарашоқы, Ақбейіт ескерткіштердің қазба жұмыстары нәтижесінде алынған олжалар б.з.д. I мың. Орталық Қазақстанды мекен еткен халықтың көркем мәдениеті туралы мәліметтерді байытады, және олар сөзсіз әлем қорына өз үлестерін қосады. Бүгінгі күні, Орталық Қазақстанда археологиялық жұмыстарын жүргізген өткен заман ұрпақтарының – Ә.Х. Марғұлан, М.Қ. Қадырбаев, К.А. Ақышев және де қазіргі кездегі – А.З. Бейсеновтың жетекшілігімен Ә.Х. Марғұлан атындағы археология Институтының экспедициялар зерттеулері арқылы Сарыарқа жеріндегі ерте темір дәуіріндегі тайпалардың эстетикалық талғамын көрсететін, таңқалдыратын алтын заттар жинақтамасы алынды. Талды-2 қорғандарында 200-ге жуық алтын бұйымдар, сонымен 22000 астам ұсақ әшекейлер алынған [2, 13-17 бб.]. Олар сақ аң стилінде жасалған, түрлі бағыттарда пайдаланған, өзінің технологиялық және шеберлік орындауымен таңқалдырады. Алтын бұйымдардың саны, жерлеу құрылыстардың монументалдығы мен сән-салтанаттығы, Талды-2 қорымында тек жоғары әлеуметтік дәрежедегі көшпелі элитаның өкілдері жерленгені байқалады.

Б.з.д. I мың. еуразия кеңістігінде тараған зооморфты бейнелер барлық Еуразия жерлерінде біркелкі болып табылады, яғни барлық кеңістікте бір уақытта аң стилі - мәдени феноменнің бар болуы. Бұл өнердің негізгі компоненті - белгілі көріністердің жиынтығы болып табылады, олар өздерінде, зооморфты код ретінде детерминделген ой жүктейді.

Осындай жиынтықта міндетті түрде жануарлардың бірнеше категориялар көрсетілген: түрлі тұяқты шөпқоректілер (бұғылар, бұландар, киіктер, қойлар, тау ешкілер, қабандар), жыртқыш аңдар (мысық тұқымдастар, қасқырлар, аюлар), жыртқыш құстар, сонымен түрлі жануарлардың бейнесіндегі құбыжықтар. Тасмола тайпаларының бестиарий қабандар, грифон, тауешкілер, бұғы, аттың және т.б. жануарлардың бейнесін қамтыған. Мысалы ретінде жыртқыш мысықтың, яғни жолбарыстың бейнесін

карастырып зерттеп, біз үндіарийлік фольклор мен эпос бойынша мәліметтерді келтіріп және тасмола мәдениетінің археологиялық мәліметтерін пайдаланып, біз «тасмола тайпаларындағы» жолбарыс символын үндіарийлік мәтіндерде жақсы түсіндіретінін анықтаймыз. Б.з.д. I мың. бірінші жартысында жауынгерлік одағының символы ретінде пайда болған жолбарыстың бейнесі Орталық Қазақстан мен оданда шығыстық аймақтарда ертесак мәдениетінің билеушілерінде патшалық күш символына айналады. Ал «тасмола» билеушілерін, әсіресе Талды 2 қорымының 5 қорғанындағы жерленген ер адамды, «ер-жолбарыс» не «жолбарыс-патша» деп атауға әбден дұрыс.

Орталық Қазақстандағы ерте темір ғасырында жиі кездесетін бейнелеудің басқа иконографиялық типтердің арасында, тау текенің толық бойындағы бейнесі. Тау текелердің, арқардың бейнесі тасмолалықтардың өнерінде жиі кездеседі. Орталық Қазақстанда алты қола мүсіндер белгілі, олардың ішіндегі екі мүсін Тасмола V обасының, 2 қорғанынан шыққан. Бұл тау теке мүсіндерінің аналогтары Қарқаралы, Бурабай, Жетісу, Торғай жерлерінде және тағар мәдениетінің Хакасс–Минус қазаншұңқырында да табылған.

Келесі композиция, түйе мен жолбарыстың күресі бейнеленген Қарамұрын II қорымынан шыққан айылбас. Тасмола айылбасының мерзімделуі жебе ұштарының типологиялық белгілеріне, бірге табылған заттардың, сюжеттің стилистикалық негіздері (бейнелеу суреті схемалық, бөлшектері мөлдем жок) мен аналогтарының мерзімделуі (б.з.д. III ғ.) бұл айыбасты б.з.д. III ғ. соңында пайда болғанын дәлелдейді. Бұйымдарды сақ аң стилінде бейнеленгенде, шеберлер оған қызу, эстетикалық және мағыналық мінез-құлығын беруге тырысқан. Ал ғұн-сармат кезеңінде, яғни б.з.д. соңғы ғасырларда, өнер зергерлік әдіске көшеді. Кейінгі кезде тасмола мен ғұнның арасындағы мәдени-генетикалық байланысы туралы фактілер жиналып жатыр. Бұл байланыс Дырестуй, Шагал қорғандарындағы қазбалармен куәландырылады (Н.В. Полосьмак, П.Б. Коновалов, С.С. Миняевтардың еңбектері).

Біздің міндетімізге, б.з.д. VII - VI ғғ. бойы Орталық Қазақстан жерін мекен еткен ерте көшпелілердің аң стиліне не тән болды және осы уақытқа қандай белгілер мен ерекшеліктер әдетті болғанын анықтау. Басқа сөздермен айтқанда, өнер канондарын ішкі шығармашылық ережелер мен заңдылықтар жүйесі ретінде белгілеу.

Б.з.д. VII - VI ғғ. стильдің негізгі белгілерін анықтау үшін, біз осы уақытқа жататын келесі ескерткіштердің жинақтамасымен таныстық: Тасмола V, Талды-2, Қарашоқы, Нүркен, Шілікті, Аржан-2, Кичигино I, Оңтүстік Түгіскен, Ұйғарақ. Қорғандардан алынған заттар келесі топтарға бөлінген: жыртқыш аңдар (тұрып тұрған және жатқан сәтіндегі бейнеленген), шөпқоректілер (тұқыл және мүйізді), құстар (құстың тұтас денесі немесе кейбір бөлшектері бейнеленген). Әр топта б.з.д. VII - VI ғғ. жануарлар бейнесіне тән келесі белгілер анықталған:

Жыртқыш аңдардың бейнеленуі жиі ең танымал қалыптарда: «тұрып тұрған» және «жатқан» сәтінде көрсетілген. Ескерткіштер арасындағы бейнелердің дене күйі соншалықты ұқсас, сондықтан көп жағдайда жыртқыш аң денесінің стилистикалық айырмашылығы мен заттың дайындау тәсілі туралы айта аламыз. Барлық бейнелер рельефті. Екі топтағы аңдардың денесі профильде көрсетілген, бірақ жатқан аңның басы анфаста бейнеленген. Екі топтағы аңдарденбауеваың қылығы түрлі болып салынған: тұрған тұрыстағы жолбарыс агрессивті, оның денесіндегі барлық сызықтар ширыққан етіп көрсетілген, ал жатып бейнеленген жыртқыш тыныш, оның бейнесі үйлесімге, сонымен пішіндегі байсалдылыққа толы.

Шөпқоректілер тобы бірнеше жануарлармен көрсетілген, олар тау текелер, киіктер. Жиі заттарда жануардың тек жеке басы ғана, бірақ тұтас денесінің де бейнесі кездеседі. Сонымен қатар шөпқоректілердің стилистикалық бейнеленуі де түрлі. Жалпы айтқанда б.з.д. VII - VI ғғ. айтылатын топ жануарларға қандай ерекше белгілер тән болғанын анықтау қиындықты туғызады. Бірақ ұқсас бір қатар белгілерді айтып кетуге болады: бұл жануарлардың жеке бастарын бейнелеу, біздің жағдайымызда тау текелердің қарама-қарсы протомалар болып табылады.

Аң мәнерінде жасалған Орталық Қазақстандық жеке бұйымдары, олардың жалпы мінез қылықтары мен негізгі ерекшеліктері, тұрғылықты дәстүрлер мен тұрғылықты шеберлермен жасалған. Тасмола бейнелеу мәнерін мифтік аң мен жануарлардың символдық мазмұныны білдіретін тотем деп түсіндіруге тырысты. Рулық қоғамның құлдырау тұсында көшпелілердің тотемдерінің образдары бір тұтас композицияларға айналды. Тотемдердің көшпелі ұғымында қалыптасуы рулық жүйеге қатысты болмады. Олардың дүниетанымдағы бұл құбылыс табиғатқа етене жақын өмір сүріп, ішкі рухани жағдайының әсерінен туған дүниелер. Сақ бейнелеу өнері жоғарғы деңгейде дамығанын көне ескерткіштерден көреміз.

Тасмола бейнелеу өнері жоғарғы деңгейде дамығанын көне ескерткіштерден айқындаймыз. Алтын, қола мен сүйектен жасалған заттарға композициялар, ат-әбзелдердің көркемделген әшекей салпыншақтарындағы «аң стилінде» кескіндер бүгінгі күні баға жетпес мұра және өткен ғасырлардан ақпарат беретін мәдени шежіре.

Жалпы қарағанда Тасмола аң стиліне барлық сақ өнерінің заңдылықтары тән. Олардың стилі мақсатқа ұмтышулық пен көркемдік ішкі бірлігінің нәтижесінде пайда болған. Аң стилінің басты мақсаты жануар бейнесінің негізгі ойы мен нақтылығын, жыртқыш аңның күшін, ұмтылуын немесе жүйрік, сезімдік, қарсылық көрсете алатын шөпқоректінің бейнелері сақталынған.

Әдебиеттер тізімі:

1.Маргулан А.Х., Акишев К.А., Кадырбаев М.К., Оразбаев А.М. Древняя культура Центрального Казахстана. – Алма-Ата, 1966. – С. 436.

2.Бейсенов А.З. Предметы искусства ранних саков Сарыарки как свидетельства взаимодействия культур // Вестник Кемеровского государственного университета. Т4. № 3 (55). – 2013. – С. 13-17.

Брынза Т.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ

Поселенческие и погребальные керамические комплексы эпохи средней бронзы Урало-Казахстанских степей, полученные в результате стационарных исследований, составляют от нескольких десятков до трехсот сосудов. Одной из наиболее представительных является коллекция поселения Аркаим. Типологически керамика Аркаима очень разнообразна. Можно выделить следующие наиболее крупные группы.

Группа I - горшки с широкой горловиной, относительно узким дном, короткой, едва намеченной шейкой, оттянутой наружу и образующей внутреннее ребро на месте перехода к плечу. Изгиб перехода от тулова к плечу проходит на высоте 2/3 от дна сосуда, с внешней стороны он часто подчеркнут ребром. Орнамент покрывает весь сосуд или большую его часть с непременным подчеркиванием горловины и зоны изгиба плечо-тулово. Широко использовались горизонтальные каннелюры, выделяются сосуды с геометрическими знаками и сложным меандром.

Группа II имеет высокую прямую или оттянутую шейку. На шейке подчеркнуты дугообразный прогиб изнутри и внутреннее ребро при переходе шейки к плечу. Большая часть сосудов не орнаментирована или покрыта очень бедным орнаментом: заштрихованные треугольники, ряды насечек, нанесенные плоским штампом или грубой гребенкой. Иногда присутствуют небрежно нанесенные желобки.

Группа III - горшки с высокими прямыми шейками и коротким плечом, переходящим в тулово через уступ. Орнамент покрывает только шейку и верхнюю часть тулова, выполнен отпечатками гребенчатого штампа или веревочки. Преобладают ряды горизонтальных линий, зигзаг, равнобедренные или прямоугольные треугольники.

Группа IV — банки крупной яйцевидной формы с закрытой горловиной. По орнаментации хорошо выделяется подгруппа банок с наклепными валиками в верхней части тулова. Валики приостренные, как правило, их два. Верхняя часть сосуда между валиками орнаментирована геометрическими фигурами, нанесенными геометрическим штампом. Тулово орнаментировано елочным узором, нанесенным каннелюрами. Другую подгруппу составляют банки с глубокими желобками, нанесенными по плечикам.

Специфику керамических коллекций петровской культуры составляют острореберные горшки, их характеризуют приземистые пропорции, широкие горловины и узкие дна. Орнаментальные композиции включают крупные заштрихованные треугольники, волнистые линии желобков, зигзаг, ямочные вдавления. Орнамент занимает верхнюю часть тулова, иногда образует зону у дна. Преобладает прочерченная техника нанесения, реже встречаются ямочные вдавления, крупная гребенка и отпечатки веревочки. В коллекциях фиксируются до 30 % банок, по своим формам и орнаментам они восходят к более древним прототипам эпохи энеолита и ранней бронзы.

Культуры средней бронзы Урало-казахстанских степей характеризуются самобытной технологией керамического производства. Основным исходным сырьем для производства посуды